

sági irodalmára. A TŰSKEVÁR folytatásán dolgozó Fekete István félretette és sohasem folytatta könyvét (a MAGASLES-t). Amikor újra munkához látott, Tutajos alakja félreismerhetetlenül magán viseli Csutak és a többiek hatását. (Ezzel a jelenséggel Fekete Istvánról szóló esszémben, mely a *Somogyban* fog megjelenni, részletesebben foglalkozom.) De Somogyi Tóth Sándor kamaszregényeitől (HOGY ÁLLUNK, FIATALEMBER?, GABI stb.) Lázár Ervin és Csukás István gyerekregényein át a hetvenes évek filmjeiig (BOHÓC A FALON, SÍPOLÓ MACSKAKŐ, még korábban az ÁLMODOZÁSOK KORA, APA, GYERMEKBETEGSÉGEK stb.) mindenütt megtaláljuk ennek a gondolkodásmódnak a hatását. Mándy a maga csendes módján felforgatta, megváltoztatta a magyar közgondolkodást, legalábbis ami a gyermek lelkét, intellektusát és emberi minőségének kibontakozását illeti.

„*Először volt az udvar.*” Ezzel a mondatral kezdődik a CSUTAK ÉS A SZÜRKE LÓ. Mándy tája ifjúsági regényeiben sem más, mint egyéb munkáiban: a Józsefváros bérházai, macskaköves utcái és kopár játszótere, sötét lépcsőházai és bizzar elrendezésű lakásai. Szereplői azok a pesti srácok, akik éppen az első regény megjelenése idején vették fel a harcot a szovjet tankokkal, ugyanazzal a komolysággal, amivel itt szánkóversenyt rendeznek, később egy szürke lovat segítenek az illegalitásban. Nem tudom, hogy több illúzióval-e, de a sorssal szemben bizonyára ugyanazzal a rezignáltsággal. Némi teret, valamivel több fényt és levegőt kapnak cserébe Mándytól. És tíz év haladékot. Egészen a CSUTAK ÉS GYÁVA DEZSŐ végéig.

„*Aztán minden beleveszett a vasszínú égbe.*

A sas mozdulatlan árnya a magasban.”

Márványi Judit

EGY BÁBU EMLÉKEI

Kiáltás veri fel a budai lakás éjszakai csendjét: „*Simogassátok a talpamat!*” A kiáltás a szőke hajú Csimutól érkezik a szülőkhöz, akik előbb igazán nem akarnak szót fogadni. Aztán (közben a kiáltás többször is megismétlődött) ott találják magukat (egymást) a kislány ágyánál, amint felváltva simogatják jobb és bal talpát. Egyre fáradtabbak, álmosabbak. A simogatás egyszer csak abbamarad. Csimu felül az ágyán, és tökéletesen éber hangon konstatálja: „*Elaludtak!*” Mire az olvasó a regényben idáig ért, már régóta tudja, hogy Csimu nem tartozik a szelíd, engedelmes gyerekek közé. Sőt. Csimu a ház igazi ura, egy kis zsarnok. De hát Mándy Iván ARNOLD, A BÁLNAVADÁSZ című regényével most sem azt célozta meg, hogy a gyerekeket illedelemre nevelje. Miért is tette volna?

A regény hőse, mint az a címből is látható, nem Csimu, hanem Arnold. Teljes nevén Arnold Paskál: egy fabábu. Erre a bábura egy hármashatár-hegyi vendéglő mosdójában talál rá Csimu, ahol is előző gazdája ott felejtette.

Rozzantabb fabábu, mint amilyen Arnold, alig elképzelhető. Nadrágja merő rongy,

a zakóján egyetlen gomb fityeg. Orra nincsen: lekopott. De arca sincs, sőt – ezt apránként tudjuk meg: saját feje sincs; az a sötét fagyoló, amit a nyaka fölött hordoz, legalább a harmadik már – ahogy ezt Lim-Lom Jolán – ez a porból, koszból összesűrűsödött kárörvendő gonosz hárpia – nem létező fejéhez vágja, és világgá kürtöli. Arnold a szeretettől ment tönkre. Első gazdája, a kis Ági maga mellé fektette a kispárnára, amire olvasás közben könyökölni szokott, s amellyel Arnoldot betakargatta. Arnold pedig a sok használatból, könyöktől, szeretettől megkopott, elnyűvódott. A szeretet volt az oka annak is, hogy Arnold a vendéglő mosdójában elveszett. Arnold nemcsak sebesültje, de mártírja is a szeretetnek. Boldog sebesült, boldog mártír; mégis az. Kirándulásra készült a család – meséli Arnold, és „*a kis Ági természetesen nem indult el nélkülem. Úgyhogy velem tartottam*”. Ágival tartott a mosdóba is. S akkor történt, hogy a vendéglő udvarában egyszerre csöngetni kezdett a 44-es villamos. Ági utánarohant Benda Gyurinak, azaz a 44-es villamosnak, a mosdóban hagyott Arnoldról pedig megfeledkezett. Nem kereste, nem ment utána később sem. Arnold soha nem hiszi el, hogy a felejtés végleges. „*Hogy ki volt nekem a kis Ági, és ki voltam én a kis Áginak, azt így röviden el sem lehet mondani*” – közli a reggelizőasztal törzsközségével. Aztán – igaz, nem röviden, de egy egész regényen át – mégis elmeséli. Elvesztés, tönkrenyúzás – ez a vacak kis bábu, ez a báburoncs soha nem mond le arról, hogy Ági mégis érte jön, visszaviszi otthonába, az Ipar utcai lakásba, s ő ismét ott ülhet, mint legfőbb bizalmas, atyai őrző és tanácsadó. Hiába hozza a hírt Lim-Lom Jolán – aki sajátos állagánál fogva mindenütt jelen van, mindenhová bekukucskál –, hogy új Arnold ül Ági mellett, akit egy vitrinben látott meg valahol; Ági most már őt szereti, rá sem gondol az elveszetre. A hír mélységesen megsebzí Arnoldot, de érzelmei nem változnak, vágya Ági után inkább fokozódik. Lim-Lom Jolán keze van abban is, hogy Csimu (kevés idővel azután, hogy menedéket kínált Arnoldnak saját szállodájában) egy rosszkedvű pillanatban egyszerűen kihajítja az ablakon, s utána a másik bábút is, Rosita Rántottát, a dallamos nevű spanyol táncosnőt. (Rosita a reggelizőasztalhoz közel, Arnold mellett ült a diványon, s a két törődött bábút gyöngéd érzelmek fűzik egymáshoz. Ez semmit sem változtat azon, hogy Arnold szívében a főhely elvitathatatlanul a kis Ágié. Arnold lelke olyan, mint a bús képű lovagé, aki Dulcineáját egy percre sem feledheti. Az úrron át is neki üzen azokban az utolsó percekben, amikor lakóhelye a földön van még...)

Arnoldnak tehát lelke van. Mándy Iván meséjében éppen egy rozszant fabábunak ne volna lelke? Mesében járunk, tehát természetesen a szürrealizmusban is; méghozzá Mándy Iván meséjében, akinek a szürrealizmus ebben az időben már igazi közege.

A szürrealizmus – s különösen a humor forrásából fakadó szürrealizmus – legelső novelláiban is jelen van már. Későbbi írásai még inkább a szürrealizmus felé húznak. Látószögét, hangütését, mondatfűzését – stílusának külsőbb és belsőbb rétegeit, sajátos „mándys” világát –, ezt a talán minden méltatásban említettényt például, hogy tárgyai élnek – ez határozza meg. A PÁLYA SZÉLÉN Csempe-Pempéje „*morzsa egy leszakadt kabátzsebben*”; az ÜRES OSZTÁLY-ban a padok, amikor az osztályterem „*magára marad*”, társalognak tanárokról, diákokról, agyonnyúzott nyelvtani szabályokat mondanak fel, egy „*iszonyatosan vén, szakállas pad*” megállás nélkül Fancsalszky Kálmánt nőgatja, menjen már ki felelni; és közben mindannyian félnek, hogy rövidesen lerámolják őket a pincébe; emlékeznek, nyöszörögnek, veszekednek feltehetőleg még akkor is, amikor már a pincében lesznek, egészen addig, amíg összezüzött forgácsolóvá válnak, vagy szétrohadnak egy szeméttelenen. (Ezt az elbeszélést Mándy később A LOCOLÓKOC SI című regényébe is beemelte.) Az EGY ESKÜVŐ Turcsányija boldog pillá-

nataiban „*úgy rázta a fejét, mint egy portörölt*”; és amikor kétségbeesik, olyan lesz, „*mint egy szélverte bogács*”; friss, néhány perces felesége, Ilus „*kihűlt tekintettel bámulta az utcaköveket. A kövek megőrizték, magukba zárták ezt a tekintetet*”. A hetvenes években, 1977-ben, amikor Arnold, az ARNOLD, A BÁLNAVADÁSZ megszületett, egy másik Mándy-regény is napvilágot lát – bevallottan már a címben is jelezve, hogy miféle metszetét adja az ábrázolt világnak: az ÁLOM A SZÍNHÁZRÓL.

Arnoldnak, a fabábunak – szó volt róla – lelke egy lovagé, de a teste szétesőben. A szétszakadt hátsó felet az anya igyekszik „*helyrehozni*”. Groteszkebb jelenetet elképzelni is nehéz; Arnold, az egykori színházigazgató, varietéigazgató, mi több, cirkuszigazgató, sőt zenebohóc, akinek neve „*külföldön sem volt egészen ismeretlen*” – ülepében a zsákvarró túvel az anya térdén fekszik, s minden igyekezete, hogy megalázó helyzetét választékos stílussal ellensúlyozza. Hiszen az operációnak Rosita Rántotta is tanúja, akinek láttára a bábuszív mégiscsak megdobbán. „*Kegyedet*” – szólítja meg Arnold Rositát, mint egy Krúdy-hős, miközben az anya erélyesen és céltudatosan dolgozik összefoltozásán – „*talán megtévesztik bizonyos körülmények*”. És fájdalman uralkodva magyarázza el a szerencsétlenül végződött kirándulás történetét. Közben a tű fel-le jár a testében. Az anya, „*ez a derék teremtés*” – mondja Arnold elismerő, de leereszkedő jóindulattal a többieknek, a reggelizőasztal (többségében csak a felnőttek számára) „*néma tanúinak*”, mint amilyen a fent említett Rosita Rántotta, az abrosz közepén trónoló cukortartó, a lábán alig álló Mézes Mackó és a némának éppen nem mondható Csimu – „*fáradságot nem ismervé vállalta ezt a kényes műtétet*”. „*Ámbár – szívszen fel olykor, ha a tű túlságosan mélyre hatol – a hölgy dolgozhatna egy kissé kíméletesebben.*” De hát a hölgy (akár a többi felnőtt) nem ismeri fel, hogy egy elrongyolódott gavallérba, egy valóságos dandybe szűrja a tűt, ő csak azt látja, nemegyszer elcsüggedve (meglehetősen hosszú időt igényel a műtét), hogy egy elrongyolódott bábút – akinek tulajdonképpen a szemtében a helye – kellene valahogy „*helyrehozni*”. Arnold azonban, tudjuk, nem akárcsak. Ahogy a regény címe is mutatja: mindenekelőtt bálnavadász – legalábbis az volt. Félelmetes ellenfele „*a tengerek réme*”, maga a „*ferdepofájú óriásbálna*”: Nagy Géza, akivel, mint lassanként megtudjuk, Arnold „*végző leszámolásra*” készül. Mesében vagyunk, Mándy-mesében, az óriásbálna (bár erre a végző ütközetre most nem kerül sor) felfelmerül. Először egy kék szódásüvegben. A kék szódásüveget a kis Ági határozott felszólítására édesapja, a filmtudományok doktora szerzi meg (nem volt olyan könnyű kék szódásüveget találni a hetvenes években). Ági Arnold atyai útmutatásával mélyed el a szódásüveg titkaiban. A bugyborgó kék víz: az óceán maga. (Mélyén halak, kagylók, csigák, tengeri növények, egy hajóroncs.) „*Egyszer aztán füstölögni kezdett a tenger... Bálnaveszély! Itt a bálna! Mégpedig az a félelmetes ferdepofájú... Ez maga Nagy Géza... A tengerek réme... Nagy Géza lassan emelkedett fel a mélyből. Patakzott róla a tenger vize. Különbö az akárcsak egy bérház merülne fel. Egy háztömb. Az Üllői út 26/28. Elvagyorodott olyan izzapos vigyorral. Fogsora, mint a gang rácsa.*”

Izzapos vigyor vagy arc – telitalálat: nem véletlenül használja gyakran az író ellen-szenves hőseinek megelevenítésére. Ami pedig a hasonlat magját illeti: KAVICS című önéletrajzi ihletésű novellájában Vali néni, az író anyai nagynénje olykor szintén úgy jelenik meg a családi asztalnál, „*akár egy bérház*”. Igaz, ez a dús idomú hölgy az író gyerekkori otthonában nem „*felmerül*”, hanem „*felröppen*”. Mégis, lehet, hogy titkos rokonság van az óriásbálna és Vali néni között? A hasonlat vége: a bálna fogsora, „*mint a gang rácsa*”. A gang rácsa kedélyes vagy szomorú, de mindenképpen otthonos hangulatot idéz fel Mándy írásaiban; korántsem ijesztő. Így együtt: Üllői úti háztömb, a

gang rácsa Nagy Géza fogsora helyén: bizarr, abszurd – s mindez egy kék szódásüvegben. Szürrealista, de nem Dalí, hanem talán Klee, és milyen remek. A hasonlat csücskében mennyi humort rejt az író... Talán éppen egy gyerekrajz fantáziáját idézi fel.

Hát ilyen Mándynak egyetlenegy kiragadott mondata.

Az óriásbálna – de inkább csak a sziluettje – legközelebb egy bögre kamillateában látható. A kamillásbögre ugyanis maga a Balaton, a benne úszó, borogatásul szolgáló gézdarabok (Áginak árpája van) csónakok. „*Meglehetősen ritka a bálna a Balatonon*” – állapítja meg Arnold, amikor Nagy Géza egy pillanatra mégis „felmerül”.

Az Ipar utcai otthont, az Ágival átélt kalandokat Arnold elmeséli Csimunak; az egyetlennek, akivel a családban meg tudja magát értetni; Csimu pedig, amit hallott, a maga stílusában átviszi, folytatja, kipróbálja a szülőkön. S az író nem mondja ki, de érezteti: anya és apa egymástól függetlenül felfogják, hogy ez a fagyoló fejű, arc nélküli bábu valahogy nem illeszkedik be az otthonukba; mintha sötétben nézné, amit itt lát. „*Mit akar itt ez az alak? Ez az ütött-kopott horpadtképbű, aki csak úgy betolakodott ide*” – mondja az apa. Arnold régi dolgokon rágódik, nem tud belenyugodni abba, hogy őt „*előbb elvesztették, aztán elfelejtették*”. Jelentős kifogásai a család ellen nincsenek. Csimut is szeretné (noha Ágit nem helyettesítheti), hiszen jól tudja, hogy Csimu kihalásza a mosdóból, hazavitte, s ő ismét bekerült egy család, egy otthon vérkeringésébe. De ezért túlságosan nagy árat fizetett. Csimu megfosztotta az Arnold Paskál névtől, s ezzel létezésének hitelét vonta kétségbe. Kukunak hívja, olykor Kukkantyúnak. Kérlelés, rimánkodás hiábavaló, Csimu hajthatatlan.

Hogyan fájhat egy hiányzó orr? Csimut (aki soha nem fogad szót) végső tehetlenségükben a szülők behajítják az akkor éppen sötét szomszéd szobába. Keresgélés közben a sötétben Arnold feljajdul. „*Megfogtad az orrom*” – közli fájdalmasan. „*De hiszen nincs is orrom*” – fúzi hozzá elgondolkozva. Most van vagy nincs? Ezen az olvasó is eltűnődik. Arnold egyszer felidézi a társaságnak a mosdót, ahol elveszett: a tükör is olyan piszkos volt, hogy az arcát sem látta – Rosita elrémül. „*Istenem, milyen arcát?*” – gondolja kétségbeesetten. Lim-Lom Jolán elkárogja, hogy az a sötét fagyoló, ami Arnold nyakán ül, nem is a saját feje... Arnold pedig elmeséli a kispárná, a kis Ági bizalmas közellétét (könyök, olvasás) az ágyban. Ám a történeteiben, kalandjaiban a hiányzó arc, orr fel sem merül... És eljön a pillanat – a kihajtás után, amikor Rosita vallomást tesz. „*Látom az arcát, igen, én látom az arcát.*”

Van vagy nincs Arnoldnak arca? Ebben Arnold sem kompetens, ő is bizonytalan. És még egyszer: hogyan fájhat egy hiányzó orr? Egy kicsit ugyan bizonytalanul, de talán felelhetünk is. Úgy valahogy, ahogy valaminek, valakinek az elvesztése, akit szeretünk. Aki a hiányával van jelen, hiányával fáj.

Mándynál a szürrealizmus realizmusa, igazsága valami, a rációt megelőző evidencia: az érzékelés, az érzelmek és persze az álmok igazsága. Tehát lebegő, nem teljesen egyértelmű, nem statikus, nem végleges. És ebben – erről a regény olvasása közben nem lehet megfeledkezni – az iróniának, a humornak állandó és állandóan változó szerepe van. Mándy humorát beleszötte történeteibe, de mondataiba is: szinte lehetetlen őt (mármost a fanyar, kesernyés vagy dühös vagy éppen barátságos humort) a mondandótól lekülönválasztani. Az egész regényt átjárja – a harapós, kíméletlen szakzuzmustól, a csipős vagy szelidebb irónián át a szeretetteljes, már gyengéd humorig, mellyel szinte bebugyolálja, akiket szeret, akikhez odatartozik. Vagy – leválasztható-e érzékelésünkben az árnyakról az alkonyugár? Az alkonyban megnövő tárgyakról a köd? Az átlátszó habról a fénytörődés? Egy májusi napról a „*zöld, esős lég*”?

A kék szódásüvegben az óceán, a kamillateás bögrében a Balaton: a két groteszk jelenet a szürrealizmus közegében fogant, a mese logikáját, a fantázia hullámlását követve. Ahogy Csimu a talpsimogatással a szülőket terrorizálja: elképesztő, groteszk, de azért elhíhető. Csimu azonban továbbfejlődik, rajta át a történet átlendül a *csak* elképzelhetőbe, az abszurdba, a szürrealizmusba. A kettő Mándy Iván írásaiban – az ARNOLD-ban különösen – ugyancsak közel van egymáshoz, de azért mégis más. Csimu a regény vége felé újabb követeléssel áll elő: hozzátok el Rizs Manót! A követelés logikus: hiszen talán egy órája, hogy kihajította Arnoldot és Rositát. A szülők nem engedelmeskednek rögtön. Csimu ugyanis azt sem hajlandó közölni, hogy egyáltalán kicsoda Rizs Manó, vajon rizsből van-e, miként a neve mutatja, hol lakik, hol található. Végül szót fogadnak, és még az este elindulnak ketten kettfelé a már sötétedő utcákon, hogy megkeressék és elhozzák Rizs Manót, hiszen a parancs a legfőbb hatalomtól, a gyerektől érkezik. Ez azért a valóságban mégsem elképzelhető, az érzelmek, a fantázia abszurdabb logikájában viszont: igen.

Abszurd, de a szürrealizmussal épp csak érintkező epizód Béla bácsi esete a természet lágy ölével és a reggelivel. A reggeli során Béla bácsi a természet barátjából a természet üzőttje lesz. Béla bácsi teáját a kertben issza, és közben azon mereng, milyen pompás is a szabadban reggelizni, ámbár a Duna-parton még jobb volna. A teába váratlanul egy gallyacska pottyan. Béla bácsi nézi a kis gallyat. „*Magános fatörzs úszott a nagy vízben. Igen, akárcsak valami fatörzs a nagy vízben, úgy úszkált a gallyacska a teában. Egyszerre csak ott volt és úszkált... A fatörzs közben szétázott. Szomorúnak tűnt. Koszlattnak. Szakállt eresztett, sötétzöld mohaszakállt.*” Béla bácsi eliszonyodik. Még megkísérli, hogy a gallyacskát kiszedje a teából, de a borzalmas látványtól visszaretten; iszkol befelé a háza, *vissza a civilizációba*, annak védőbástyái közé, a szekrények, a konyhahokedlik, a bútorok biztonságos társaságába. Az ellesett pillanat maga a groteszk, maga az irónia, de az írónak korántsem lehetett az a célja, hogy Béla bácsit kigúnyolja. Hiszen neki magának igenis mély kapcsolata volt a civilizáció emberszabású, közvetlenül társunkká szegődött, velünk, körülöttünk élő, mindennapi darabjaival. Ő igenis szerette a civilizációt – persze nem a szuperszonikus gépeket, hanem a komódot, a foteleket, a székeket, a villamost, a kabinok szagát, a gangokat, a lépcsőházakat. Neki annyira sajátja volt egy kapualj, mint másoknak a falusi templom harangja, a kiskertek a falusi házak körül... Csimu Arnold vezetésével a dzsungelben óriáskigyó, zebrák után egyszerre csak szekrényeket, foteleket, zongorákat lát. A dzsungelben bútorfaerdő nőtt. A bútorok egyik érdekes szolgáltatása különben, hogy kielégítik a gyerekek csillapíthatatlan csokoládééhségét, ha ez elkapja őket, le-letörnek egy-egy darabot az asztal-lapból, a szekrényből.

Kínosan tragikomikus, de korántsem szürreális jelenet: a sötét kis bandavezér, Horgos elé vezetnek egy kisiút a többiek. Megkötözve. Valami atlétatrikóügyről van szó; de hát a téma nem is fontos. Hanem hogy: megkötözik. Arnold nem is hagyja szó nélkül... A kihallgatás közben Horgos nagylábujja „*félelmetesen rándult egyet a szandálban*”. Elnevetjük magunkat, de egy kicsit el is borzadunk. Mert persze az a félelmetes nagylábujj nem mondható vészesnek. De mi lesz, amikor nem a gyerekek bandavezére, amikor felnő? Netán emberek élete-halála felett rendelkezik, s akkor korántsem egy szandálba bűjtatott nagylábujj rándul meg veszedelmesen vagy félelmetesen... Lehet persze, hogy a kis Horgos megváltozik. Talán. Figyelemre méltó, hogy ha feldühödik, nem kiabál, hanem sziszeg. Nem véletlen különben, hogy a mese egyetlen mártírhála az ő lelkén szárad. Az asztal közepén trónoló cukortartóról van szó, a reggelizőasztalnak erről a tartalmas, többnyire hallgatag tagjáról, aki nem vesz részt a vi-

táiban, a békés polgárról, aki csak egyre vágyik, hogy idejében megkapja a reggeli lapokat. Hiába. A tragikus pillanatban, amikor Arnoldot kihajítják, az ablakon beugrik a reggelizőszobába Horgos, aki így szokott közlekedni. Miközben az anya az asztal körül kergeti ezt a komisz gyereket, lerántja az abroszt, a cukortartó pedig darabokra törik.

Aki ezt a kihajítást megtervezi, előkészíti szinte abban a pillanatban, ahogy Arnold betette a lábát Csimuékhoz, az Arnold legfőbb ellensége, a porból, koszból, mocsokból összeállt lidércalak, a szörnyű bajkeverő, Lim-Lom Jolán. Állaga szerint félig-meddig valóságos, lényegében mégis szürreális: azáltal van, hogy nincs. Jelentéktelen, megfoghatatlan és kozmikus gonosz is. Valamennyi rémség előidézője: ő maga a sötét hatalom ebben a regényben. Egy mesében nemcsak hősré válik, hanem félelmetes ellenfélre is, akit a hősnék le kell győznie. Lim-Lom Jolán gyűlöli Arnoldot, és Arnold, a bálnák félelmetes ellenfele nyüszít, ha csak meglátja. Okkal. Lim-Lom Jolán egyetlen célja, hogy ártsen Arnoldnak. Olykor, ha Arnoldot bántás, fájdalom éri, megelégszik azzal, hogy beleszúrjon: fájjon csak igazán. De végső célja, hogy Arnolddal, Arnoldékkal végezzen. Miért? Mert Arnold minden rozzantsága ellenére elhivatott, és hisz is elhivatottságában? Vagy csak azért, mert ő maga gonosz? Mándy legszívesebben azt mondaná: pusztuljon! De jól tudja, hogy Lim-Lom Jolán elpusztíthatatlan. Rosszabb a hétfejű sárkánynál, akinek le lehet vágni mindegyik fejét. Egy porrongyból kirázható, szétfújható, csak hogy egy pillanat alatt összeáll ismét, frissebben, mint valaha. Pedig: maga a semmi. Éppen ezért *van* annyira intenzíven. Arnold megszegve a mese szabályait nem győz, mert nem győzheti le, nem tehet mást, mint hogy elmenekül undorító és félelmetes hatóköréből. Amikor a kidobás estéjén váratlanul feltűnik a zsiráfszabadító Somló November és maga a zsiráf, Arnoldnak ötlete támad. *„Még az éjjel elmegyünk. Itt hagyjuk ezt a földet... Úgy is mondhatnám, a Földet... Nem, kisasszony – fordul Rositához – akárhogy is töröm a fejem, nem tudok más porondot találni... Hát igen... nevezzük mennyboltnak. Az egyetlen hely, legalábbis egyelőre.”*

A zsiráfról valamit. Ő a történet kibontakozásának kulcsfigurája. Az ő nyaka vezet fel a mennybe. Ha jobban szemügyre vesszük az élő, valóságos zsiráfot: maga a megtestesült szépséges groteszk. Vékony, hosszú lábakon ekkora súly. A hihetetlenül hosszú nyakon aprócska fej, mint egy virág egy hosszú szárú növényen. A szeme gyönyörű. *„Az a bársonyos tekintet... Az a hosszú szempilla.”* A zsiráf és Rosita az egyetlen boldog (mert kölcsönös) szerelmespár. Rosita (még a földön) átölelte a zsiráf egyik lábát. *„Két kezével átölelte azt a vékony lábszárat. – Soha nem tudnék megválni tőled!”* – *„Nincs többé kétely a szívemben – hallatszott a magasból. – Egészen más van a szívemben.”* – A hosszú nyak (a zsiráfé) alkalmas arra, hogy Arnold és csapata szép sorban felmásszanak rajta a földről a mennybe. *„Csak arra kérlek – irányítja Arnold a zsiráfot –, hogy dűtsd oda a fejedet a Holdhoz. Hanyagul, könnyedén.”* S ha a többiek fent vannak, őt majd egyesült erővel felhúzzák. *„Csak le ne legelje a csillagokat”* – dűnnyögi Arnold Somló Novemberhez fordulva.

A recenzens nem tehet mást, mint idézve a jelenetet, figyelmeztet annak groteszk, szürreális, gyerekes szépségére. S arra is, hogy ezt a csupa poézis mennybemenetelt milyen mélységben átjárja a humor. Az a gyengéd, bugyoláló humor, melybe valami nagyon finoman csúfolódó hangszín és mélységes keserűség is belevegyül. *„Úgy álltak odalent a zsiráf lábánál – így Mándy, valahonnan felülnézetből –, mint egy végtelen magasba vesző hegyvonulat alatt. Turisták kis csoportja.”*

A tiszteletre méltó színházigazgató, színerész és rendező, *„a közönség bálványa”* (id. Arnoldtól), a kiváló táncos, a félelmetes tengerész és bálnavadász, a reménytelenül szerelmes, mennybe menesztett Krúdy-hős egy szó szoros értelmében szakadt (szakadt

ülepű), ütött-kopott, kiselejtezett bábu, „egy betolakodott senki”, ahogy az apa szemtől szembe megtiszteli. Külseje leginkább egy hajléktalan csavargóra emlékeztet, tudjuk. Nem kétséges, hogy Mándy most is – mint mindig – az ő pártján, az ő pártjukon van – erre egész életműve bizonyíték. Mélységes aggodalommal és pesszimizmussal figyelni Arnoldnak és kis csapatának sorsát. Kérdés: mi-ki fogadja őket odafent? Lehet, hogy senki, semmi? „Egy rossz szót nem hallasz” – nyugtatja Arnold Somló Novembert, aki aggodalmaskodik, nem fognak-e ott is csúfot űzni a nevéből. És már csak magában dünnyögi: „Lehet, hogy jól se.” A regény befejezése Arnold kérdését (az olvasó kérdését) nyitva hagyja. „Arnold elindult, hogy odafent az éjszakai égen megkeresse a porondját. Utána a többiek. Rosita Rántotta spanyol táncosnő, a szökevény zsiráf, és barátja, Somló November. Csöndesen baktattak a csillagok fehér porában.”

Olvasva Arnold pályafutását, a Mándy írásaiban kicsit is jártas olvasó rádöbben, hogy ezt az életutat ő bizony ismeri.

„Ó, ha ismertétek volna apát! Költő volt, igazi költő!” – mondja az író ÖNÉLETRAJZ című novellájában a kancsóknak, mindegyik kancsó egy-egy szereplője életének; belőlük, az ő életükből meríti írásait, aztán lelkesen vagy inkább ironikusan folytatja: „Apa a lapalapító! A szerkesztő. A cirkuszigazgató... Igazgató? Ugyan kérem! Az semmi! Bohóc! Zenebohóc. Igen, igen, ő maga is fellép mint zenebohóc... Ahogy egy szék támláján ül a hegedűjével abban a fehér fényben.”

Igen, Mándy kétségkívül odakölcönözte apja karrierjének állomásait egy rozszant bábunak. Egy „lepasszolt”, tönkrement, így-úgy helyrepopozott kedves, „rozsdáshangú” (id. Rositától) bábunak.

És neki adta az apa néhány szokását, jellegzetes tulajdonságát. Apa szerette a finom szivarokat. Arnold fejével is akkor lehet beszélni, ha elszívta már a délutáni szivarját. Az erőleves nem maradhatott el Arnold hón áhított vendéglői ebédjeiből sem. De még a mogyorótorta, az egy pohár vörösbor is ott szerepel mindkettőjük étrendjén.

Beljebb haladva: az apa olykor már bősztító, fölényes derűje, amivel a sors csapásait fogadja: Arnold egyik legjellegzetesebb tulajdonsága. Mindenkit ismer, és mindenütt otthon van, minden helyzetben feltalálja magát, minden gödörből kimászik. „Kellott egy kis kirándulás. Nem vagyok vitrinarnold” – mondja Lim-Lom Jolánnak, aki természetesen „nem tágitott mellőle”. Egy tüskés bokron át arccal lefelé zuhanva Arnold földet ér. „Na igen – folytatja –, ez így volt időzítve.” És amikor Rosita Rántotta „odaérkezik”, azonnal tervezni kezdi közös jövőjüket (a kis Áginak jelentős szerepe lesz benne – de Rositának is). Gyönyörű tervei vannak. Orfeumszínháza csakhamar megnyílik. Világszenzáció lesz. Egyelőre ugyan csak vándortruppot tervez – a parizerhéjjal és törött nyakú sörösüveggel nincs mit kezdeni a színpadon – de majd. Holott a valóság sivár. Valaki fölveszi, és visszahajítja: nem, ez nem az a kulcsosomó, amit elveszített. Egy gyerek is föllemeli, és megállapítja, hogy nem ezt a bábút vesztette el Barcza Ida. Izzó szivarcsutkát hajítanak az arcába, de ő arra gondol: szerencse, hogy nem Rositára esett, az ő szoknyája meggyulladt volna...

Egy rozszant fabábuban tiszteli az író az akkor már nem élő apát? Nem dehonesztáló ez? Ellenkezőleg. Inkább megbékélés, valami jóvátételféle a MI AZ, ÖREG?-ben és más elbeszélésekben a valósághoz hű, fájdalmasan-kegyetlenül életre keltett (ábrázolt) apafigurákrét. A novellákban az apa nemcsak szeretetre méltón bohém, de elviselhetetlenül önző, olykor kíméletlen. Ha nehéz is, képzeljük el Arnoldot családapának. Hogy ő felelőtlen lett volna családjával szemben? Hiszen a maga kis csapata minden tagjáért felelősséget érez. Hogy ő megszegényítette volna a fiát? (Ha lett volna fia, per-

sze.) Ez lehetetlen. Arnold, a bábu olyan jóvátétel apának, amelybe Mándy Iván arcvonásai, gondolatai is belevegyülnek.

Arnold történeteibe mintha nemegyszer közvetlenül is beleszólna az író. Ő az, aki nek a stílusa (legalábbis annak külső rétege) olyan sok íróra ráragadt. „*Ez a fanyar, kissé kesernyés hang!* – mondja Arnold a zsiráfíró. – *Meglehetősen átvette a stílusomat. Hiába, az én elsőpró egyéniségem!*” Mándy gyakran leírta, amit Arnold mond a kis Áginak: „*Pedig hát nem találok én ki semmit. Én még soha nem találtam ki semmit.*” Ahogy feljutnak a mennybe, Rosita csodálkozik: „*Hát ez ilyen? – Ilyen, kedves Rosita – szólalt meg mögötte Arnold. – Mással nem szolgálhatok. – Ez volt az ő égboltja. Arnold égboltja. Sztégurult csillagokkal, lompos éjszakai felhőkkel, lehetetlenül behorpadt Holddal.*”

Az álombeli színtér a földi valóság „*égi mása*”. Amikor hírért veszi, hogy kis Ágiék elköltöztek az Ipar utcából, Arnold kétségbeesik. „*Miért? – kérdi Lim-Lom Jolán. – Maga szerint az Ipar utca egy olyan utca, amit nem lehet otthagyni? – Igen – mondta Arnold csöndesen. – Az Ipar utca egy olyan utca, amit nem lehet otthagyni. Mondhatnám, hogy ott a Hengermalom. Mondhatnám, hogy egy kedves poros kis tér nyílik az utcából. És a tűzfalak! Azok a kopott öreg tűzfalak! De hát maga ezt úgyse érti, Jolán.*”

Hát igen, ez már igazi, hamisítatlan Mándy-szöveg, Mándynak egyik legbensőbb vallomása. A hűség ezekhez az utcákhoz, terekhez. Akár Arnold menyje a lompos felhőkkel, a lehetetlenül behorpadt holddal. Amolyan külvárosias, külső józsefvárosi Mándy-táj. EGYÉRINTŐ című ('69-es) válogatott novelláskötetében ELŐSZÓ HELYETT meséli el látogatásait Schöpflin Aladárnál: hogyan vitte kéthetente a novellákat Schöpflinhez. „*Utam a Mátyás tértől az Egyetem utca sarkáig. Közben a József utca és a Károlyi-kert. Ez volt az életem, ezt hurcoltam magammal.*”

„*Dolgozni kell – zárja az írást Mándy Iván –, nincs más. Meg hűnek maradni ezekhez a sokat szenvedett terekhez, utcákhoz.*”

Boldizsár Ildikó

CSUTAK

Csutak nem a megfelelő időben jött el hozzám. Amikor neki kellett volna érkeznie, Boka és Nemecek ült az ágyam szélére, hogy a grundról és a gittről meséljenek, no meg arról, hogyan lehet győzni, ha *többen* van az ember. Egy szál magamban örökké Pál utcai fiú akartam lenni, nem sejtve, hogy néhány utcával arrébb, valahol a Vay Ádám utca–Knézits utca–Dobozy utca–Hunyadi tér és az Ér utca által határolt vonal kettős udvaraiban és sötét kapualjaiban mászkál egy fiú *nyakas pulóverben, mackóban, agyonmosott vászonruhában, és szalmaszállal bambit iszik* vagy *hevederes ródlit* híz maga után, *csapágyas rolleron* gurul, rágógumi híján egy *dugót* rág vagy a *kristályvizes üveg gumiját*, s azt tudja, amit én is tudok: *kerítésekkel társalog. Ráadásul azt látja, amit én: „Van olyan lépcsőház, ahol oroszlán kushad az ablakmélyedésben, beteg strucc az udvaron, krokodil belefűrődve a játszótér homokjába.*” A fiú neve Csutak, és egyáltalán nem szégyelli,